

Ewa Rosiak

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

Rynek roślin oleistych w Polsce

Oilseed Markets in Poland

Słowa kluczowe: rzepak – areal uprawy, plony, zbiory, ceny, eksport, import

Key words: rapeseed – area, yields, crops, prices, exports, imports

Rzepak ozimy stanowi wiodącą gałąź w produkcji roślin oleistych w Polsce. Po roku 1991 zbiory rzepaku w Polsce obniżyły się znacząco poniżej 1 mln ton, przy zmienności zbiorów od 0,5 (1996 r.) do 1,4 mln ton (1995 r.). Pewna poprawa nastąpiła w latach 1998–99, w których produkcja rzepaku w Polsce ponownie przekroczyła 1 mln ton. Według wstępnych prognoz w 2000 r. zbiory rzepaku znów ukształtują się poniżej 1 mln ton i wyniosą nie więcej niż 850 tys. ton. Spadek zbiorów będzie następstwem przede wszystkim zmniejszenia powierzchni zasiewów rzepaku ozimego do około 365 tys. ha. Spowodowany on został znaczącym obniżeniem opłacalności uprawy tej rośliny w stosunku do zbóż. Wysoki eksport rzepaku jaki został zrealizowany po ubiegłorocznych zbiorach (ponad 335 tys. ton) spowoduje pod koniec sezonu 1999/2000 niedobór tego surowca w kraju i przerób rzepaku w krajowych olejarniach będzie niższy od wstępnie zakładanego. Wyniesie on około 800 tys. ton. Przewiduje się też, iż w sezonie 2000/2001 przy zbiorach poniżej 1 mln ton nasion wystąpi niedobór rzepaku na rynku krajowym i Polska ponownie stanie się importerem netto tego surowca. Dlatego też należy podjąć wszelkie możliwe działania w celu stabilizacji produkcji rzepaku w Polsce na poziomie nie niższym niż 1,5 mln ton, przy rozszerzeniu powierzchni upraw do 600 tys. ha i wzroście plonów do 2,5 t/ha. Przy tym poziomie produkcji Polska ponownie może stać się nie tylko znaczącym producentem, ale i eksporterem nasion rzepaku.

Winter rapeseed is the major oilseed grown and produced in Poland. Following 1991, rapeseed crops in Poland substantially declined below 1 million tons. Rapeseed production varied between 0.5 million tons (1994) and 1.4 million tons (1995). Some production growth occurred in the period of 1998–1999, in which rapeseed crops in Poland exceeded 1 million tons again. It is initially forecast that rapeseed production in 2000 will again be lower than 1 million tons and total about 850 thousand tons. This crop reduction will be a consequence of the declined winter rapeseed area to about 365 thousand hectares. Such decline was caused by the decreased rapeseed production profitability compared to grains. High rapeseed exports following last year's harvest (more than 335 thousand tons) will be reflected in rapeseed shortage at the end of 1999/2000. Therefore, rapeseed crushing by domestic crushing plants will be smaller than initially expected. There will be about 800 thousand tons of rapeseeds crushed this season. It is also projected that rapeseed shortage may also occur next season (2000/01) since rapeseed crops are likely to drop below 1 million tons. Then, Poland will again become a net importer of rapeseeds. Therefore, it is necessary to undertake all possible actions aimed at stabilizing rapeseed production in Poland at the level not lower than 1.5 million tons. Rapeseed area should be increased to 600 thousand hectares, and yields reach 2.5 t/ha. With such production level, Poland could again become a major producer as well as exporter of rapeseeds.

Produkcja rzepaku

Podstawową rośliną oleistą uprawianą w Polsce jest rzepak ozimy. W 1999 r. zajmował on ponad 95% krajowego areалу upraw roślin oleistych. Inne rośliny oleiste, takie jak rzepak jary, len oleisty, słonecznik, mak i gorczyca — z uwagi na małe arealy i niskie plony — mają mniejsze znaczenie, a niektóre z nich zupełnie marginalne. Z wymienionych roślin jedynie rzepak jary, w przypadku złego stanu plantacji rzepaku ozimego po ciężkiej zimie, może w pewnym stopniu uzupełnić krajową produkcję roślin oleistych, co miało miejsce np. w latach 1996–1997. Jednakże jego plony są dużo niższe niż rzepaku ozimego.

Produkcja rzepaku w Polsce charakteryzuje się (szczególnie w ostatnich latach) małą stabilnością. Wynika to zarówno z dużej zmienności plonowania rzepaku (w związku z jego wrażliwością na warunki klimatyczne, np. podatność na wymarzenie), jak i wahań opłacalności uprawy tej rośliny w stosunku do zbóż.

Produkcja rzepaku w Polsce koncentruje się w województwach północnych, zachodnich i południowo-zachodnich. Wysoki udział tych rejonów w produkcji rzepaku wynika m.in. z ich położenia w dogodnej dla uprawy rzepaku strefie klimatycznej. Dużą rolę odgrywa również dobrze rozwinięty na tych terenach przemysł tłuszczowy. Obecnie w Polsce na około 2 mln gospodarstw rolnych, około 30 tys. gospodarstw zajmuje się uprawą rzepaku. Średnia wielkość plantacji w sektorze prywatnym wynosi 8,5 ha, natomiast w sektorze publicznym 121,7 ha (dane według spisu rolnego z 1996 r.). Udział sektora prywatnego w krajowej produkcji rzepaku wynosi około 85%, w tym gospodarstw indywidualnych około 50%.

Od 1990 r. plantatorzy uprawiają wyłącznie odmiany rzepaku podwójnie ulepszanego, tzw. „00”, którego parametry jakościowe odpowiadają normom stosowanym w krajach UE (bardzo niska zawartość kwasu erukowego — do 2% całkowitej zawartości kwasów tłuszczowych i glikozynolanów — do 25 μ mol glikozynolanów alkenowych na 1 g beztłuszczowej masy nasion). W 1999 r. w Rejestrze Odmian Oryginalnych COBORU znajdowało się 5 polskich odmian rzepaku ozimego (Gara, Kana, Marita, Polo hodowli ZDHAR Małyszyn; Bolko hodowli ZDHAR Borowo) i 9 dopuszczonych do zasiewów odmian zagranicznych (odmiany niemieckie — Lirajet, Liropa, Lisek hodowli DSV, Bermuda, Romana hodowli Semundo; odmiany francuskie — Wotan, Kasimir₁, Buffalo F₁ hodowli NPZ i Bristol hodowli Cargill). Udział polskich odmian w obsiewach plantacji produkcyjnych rzepaku ozimego pod ubiegłoroczne zbiory wyniósł prawie 50% (odmiany Kana, Marita, Polo i Bor).

Polska rozwinęła produkcję rzepaku w latach 80., m.in. na gruntach PGR-ów. W drugiej połowie lat 80. średnie zbiory wynosiły ponad 1,3 mln ton rocznie, przy powierzchni zasiewów około 500 tys. ha i plonach około 2,5 t/ha. Podaż rzepaku z produkcji krajowej przekraczała w 35–40% zapotrzebowanie polskiego przemysłu tłuszczowego. Dlatego też w latach 80. i na początku lat 90. Polska była

znaczącym eksporterem nasion rzepaku. W drugiej połowie lat 80. eksportowano średnio rocznie 500 tys. ton tego surowca, tj. niemalże 40% krajowej produkcji. Najwyższy eksport zrealizowano w 1990 r. — 669 tys. ton i 1991 r. — 556 tys. ton. Stanowił on ponad 50% krajowej produkcji rzepaku.

Tabela 1

Powierzchnia zasiewów, plony i zbiory rzepaku i rzepiku
Area planted, yields and crops of rapeseed in Poland

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	1986 1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*
Powierzchnia [tys. ha] <i>Area planted</i>	495	570	500	468	417	348	370	606	283	317	466	545	430
Plony [t/ha] <i>Yields</i>	2,47	2,78	2,41	2,23	1,82	1,71	2,04	2,27	1,59	1,86	2,36	2,08	2,00
Zbiory [tys. ton] <i>Crops</i>	1228	1586	1206	1043	758	594	756	1377	449	591	1099	1132	850

* prognoza — *prognosis*

Źródło: Dane GUS i obliczenia własne — *Source: Data Central Statistical Office and Authors Estimates*

Upadek PGR w okresie transformacji, które miały ponad 60% udział w krajowej produkcji rzepaku oraz spadek plonów rzepaku w tym czasie — w związku z pogorszeniem kondycji ekonomicznej gospodarstw rolnych i zmniejszeniem zużycia środków plonotwórczych, a także znaczące straty w zasiewach spowodowane niekorzystnymi warunkami pogodowymi, występującymi w ostatnich latach kilkakrotnie, doprowadziły w mijającej dekadzie lat 90. do ograniczenia areálu uprawy rzepaku i jego zbiorów. Po roku 1991 zbiory rzepaku w Polsce obniżyły się znacząco poniżej 1 mln ton, przy zmienności zbiorów od 0,5 (1996 r.) do 1,4 mln ton (1995 r.). Pewna poprawa nastąpiła w latach 1998–1999, w których produkcja rzepaku w Polsce ponownie przekroczyła 1 mln ton.

W 1999 r. produkcja rzepaku w Polsce wyniosła 1131,9 tys. ton i była tylko o 32,8 tys. ton (o 3,0%) większa niż w roku poprzednim, natomiast w porównaniu do średniej z lat 1993–1997 była większa o 377,7 tys. ton (o 50,1%). Wysokie ubiegłoroczne zbiory osiągnięto na drodze ekstensywnej, poprzez wzrost powierzchni uprawy tej rośliny, przy niższym jej plonowaniu. Zwiększenie zainteresowania uprawą rzepaku pod zbiory 1999 r. nastąpiło głównie na skutek korzystnych dla producentów relacji cenowych w stosunku do zbóż, jakie miały miejsce w III kwartale 1998 r., tj. w okresie podejmowania decyzji o zasiewach ozimin. Średnia cena skupu rzepaku wynosiła wówczas 887 zł/t i była o 3,5% wyższa niż w roku poprzednim, zaś cena pszenicy była o 8,1% niższa. Relacje cen rzepak – pszenica kształtowały się na poziomie 1,92 : 1 i były korzystne dla plantatorów rzepaku.

W 1999 r. rzepak zebrano z 545,3 tys. ha, tj. z powierzchni o 17,0% (79,3 tys. ha) większej niż w roku poprzednim. Drugi z kolei rok wzrostu areалу uprawy był wynikiem przede wszystkim zwiększenia powierzchni zasiewów rzepaku ozimego przy niewielkich stratach zimowych. Wiosną 1999 r. zaorano tylko 2,7% powierzchni zasianej rzepakiem ozimym wobec 6,2% w 1998 r. i ponad 50% w latach 1996–1997, w których wystąpiły bezśnieżne i bardzo mroźne zimy. Utrzymało się również duże zainteresowanie plantatorów uprawą rzepaku jarego, który zasiano na powierzchni niewiele przekraczającej 100 tys. ha wobec około 90 tys. ha w roku poprzednim. W strukturze zasiewów udział rzepaku wzrósł do 4,3% wobec 3,7% w 1998 r. i 2,5% w 1997 roku. Plony rzepaku w 1999 r. oceniono na 20,8 dt/ha, tj. o 11,9% (o 2,8 dt/h) niżej od uzyskanych w 1998 r. Obniżenie wydajności rzepaku spowodowały chłody i deszcze w czasie jego kwitnienia oraz intensywne opady w okresie późniejszym.

Popyt i obroty rzepakiem

O popycie na rzepak decyduje głównie zapotrzebowanie krajowego przemysłu tłuszczowego i eksport.

Tabela 2

Produkcja tłuszczów roślinnych (w tys. ton) — *Production of plant fats (in 10³ t)*

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*
Tłuszcze roślinne <i>Plant fats</i>	279,0	289,0	356,0	423,0	468,0	550,0	568,4	642,0	663,0	698,9	720
Oleje rafinowane <i>Rafined oils</i>	76,6	70,0	94,3	124,1	115,0	149,1	170,1	206,4	207,8	248,0	270
Margaryny <i>Margarine</i>	179,0	194,0	234,0	276,0	320,0	373,6	368,1	403,1	395,2	394,2	400

* prognoza — prognosis

Źródło: Dane GUS i obliczenia własne — *Source: Data Central Statistical Office and Authors Estimates*

W latach 90. przemysł tłuszczowy był jedną z najszybciej rozwijających się branż przemysłu spożywczego. Tempem rozwoju dorównywał produkcji piwa, napojów bezalkoholowych, wyrobów cukierniczych i koncentratów spożywczych. W 1999 r. produkcja tłuszczów roślinnych wyniosła 699 tys. ton i była 2,5-krotnie wyższa niż w roku 1990 (279 tys. ton), zaś 2000 r. przekroczy prawdopodobnie wielkość 700 tys. ton. Należy jednak zauważyć, że od 1996 r. obserwuje się spowolnienie dynamiki produkcji w sektorze olejarskim, głównie w związku z osłabieniem krajowego popytu na margaryny. W ślad za tym następuje

pogorszenie wyników ekonomiczno-finansowych tej branży. Dotyczy to szczególnie dwóch ostatnich lat.

Głównym czynnikiem rozwoju przemysłu tłuszczowego w latach 90. była dokonująca się w tym czasie przebudowa modelu spożycia tłuszczów w Polsce. Dynamicznie rósł popyt na margaryny i oleje jadalne, malał zaś na tłuszcze zwierzęce, w tym szczególnie na masło. Według danych bilansowych, w latach 1990–1999, przy stosunkowo niewielkim wzroście ogólnego poziomu konsumpcji tłuszczów, spożycie tłuszczów roślinnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca podwoiło się (z 7,6 do 17,8 kg), a tłuszczów zwierzęcych obniżyło się o jedną trzecią (z 16,0 do 11,8 kg), w tym masła niemalże o połowę (z 7,8 do 4,6 kg). Nastąpiła trwała zmiana modelu konsumpcji tłuszczów w Polsce, w wyniku której margaryny i oleje pokrywają około 60% krajowego popytu na tłuszcze, wobec 30% na początku lat 90.

Tabela 3

Spożycie tłuszczów w kg na 1 mieszkańca rocznie — *Per capita consumption of fats (in kg)*

Lata <i>Years</i>	Tłuszcze ogółem <i>Total fats</i>	Tłuszcze zwierzęce <i>Animal fats</i>	Masło <i>Butter</i>	Tłuszcze zwierzęce surowe i topione <i>Animal fats raw and melted</i>	Tłuszcze roślinne <i>Plant fats</i>
1965	17,5	11,8	5,0	6,8	5,7
1970	20,8	14,2	6,0	8,2	6,6
1975	23,0	15,5	7,4	8,1	7,5
1980	24,8	17,0	8,9	8,1	7,8
1985	23,5	15,6	8,5	7,1	7,9
1990	23,6	16,0	7,8	8,2	7,6
1991	23,3	14,9	6,3	8,6	8,4
1992	24,6	14,2	5,2	9,0	10,4
1993	24,7	12,9	4,5	8,4	11,8
1994	24,1	11,3	3,9	7,4	12,8
1995	25,3	10,9	3,7	7,2	14,4
1996	26,3	11,0	3,9	7,1	15,3
1997	27,9	11,0	4,3	6,7	16,9
1998	28,5	11,4	4,4	7,0	17,1
1999	29,6	11,8	4,6	7,2	17,8

Źródło: Dane GUS i obliczenia własne — *Source: Data Central Statistical Office and Authors Estimates*

Mimo iż w drugiej połowie lat 90. nastąpiło osłabienie krajowego popytu na tłuszcze roślinne i w związku z tym zmniejszyła się dynamika ich produkcji, to przerób rzepaku w zakładach olejarskich wykazywał stałą tendencję wzrostową. W sezonie 1998/99 wyniósł on niemalże 900 tys. ton, a w sezonie 1999/2000 zakładany był na poziomie około 1 mln ton.

Tabela 4

Bilans rzepaku (w tys. ton) — *Rapeseed balance (in 10³ t)*

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	86/87 88/89	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00**
Zapasy początkowe <i>Opening stocks</i>	94	205	142	61	53	63	59	82	90	28	88
Areał uprawy [tys. ha] <i>Area</i>	585	500	468	417	348	370	606	283	317	466	545
Plon [t/ha] — <i>Yield</i>	2,47	2,41	2,23	1,82	1,71	2,04	2,27	1,59	1,87	2,36	2,08
Zbiory — <i>Crops</i>	1228	1206	1043	758	594	756	1377	449	595	1099	1132
Import — <i>Imports</i>	0	0	3	23	17	5	1	374	126	14	30
Zasoby ogółem <i>Total supplies</i>	1322	1411	1188	842	664	824	1437	905	811	1141	1250
Zużycie krajowe <i>Domestic use</i>	807	600	571	579	568	756	944	815	783	959	885
— przerób — <i>crushing</i>	719	513	496	524	525	700	845	782	740	880	804
— siew i straty * <i>seeds, loses</i>	88	87	75	55	43	56	99	33	43	79	81
Eksport — <i>Exports</i>	435	669	556	210	33	9	411	0	0	94	327
Zużycie ogółem <i>Total use</i>	1242	1269	1127	789	601	765	1355	815	783	1053	1212
Zapasy końcowe <i>Ending stocks</i>	80	142	61	53	63	59	82	90	28	88	38
Zapasy końcowe /Zużycia ogółem [%] <i>Ending stocks</i> <i>/Domestic use</i>	9,9	23,7	10,7	9,2	11,0	7,8	8,7	11,1	3,6	9,2	4,3
Eksport/produkcja [%] <i>Exports/crops</i>	35,4	55,5	53,3	27,7	5,6	1,2	29,9	0,0	0,0	8,5	28,9
Cena [zł/t] — <i>Price</i>	18,1	127,3	145,2	240,0	358,6	621,9	563,8	859,5	868,5	895,1	670,0

* siew – przyjęto normę wysiewu 5 kg/ha, straty – 7% produkcji — *seeds – 5kg/ha, loses – 7% crops*** szacunek — *estimated data*

Źródło: Dane GUS oraz obliczenia własne

Source: Data Central Statistical Office and Authors Estimates

Podaż rzepaku ze zbiorów 1999 r. była równa krajowemu popytowi, chociaż początkowe prognozy zakładały, iż zbiory będą bardzo wysokie i wystąpi znacząca nadwyżka podaży tego surowca ponad potrzeby rynku wewnętrznego. Krajowe zasoby rzepaku (zapasy początkowe + produkcja) na początku sezonu 1999/2000 były o 8,3% wyższe niż w roku poprzednim i wynosiły 1220 tys. ton. Rzepak z krajowej produkcji w całości zaspokajał zapotrzebowanie przemysłu tłuszczowego na ten surowiec w sezonie 1999/2000. Jednakże bezpośrednio po ubiegłorocznych zbiorach został zrealizowany wysoki eksport rzepaku. W okresie sierpień

– grudzień ubiegłego roku eksport rzepaku przekroczył 325 tys. ton (około 29% krajowej produkcji). Wysoka sprzedaż rzepaku na rynkach zagranicznych spowodowała pod koniec sezonu 1999/2000 niedobór tego surowca w kraju i przerób rzepaku w krajowych olejarniach był niższy od wstępnie zakładanego. Wyniósł on prawdopodobnie około 800 tys. ton, a więc był o 8,6% mniejszy niż w roku poprzednim. Szacuje się, iż w sezonie 1999/2000 przemysł tłuszczowy kupił na rynku światowym około 30 tys. ton rzepaku. Na koniec sezonu 1999/2000 zapasy nasion rzepaku wyniosły około 38 tys. ton, tj. były ponad dwukrotnie niższe niż w analogicznym okresie roku poprzedniego. W sezonie 1999/2000 zakłady olejarskie wytworzyły około 30 tys. ton oleju rzepakowego mniej niż w sezonie 1998/1999. Niedobór ten został zrekompensowany zwiększonym importem surowego oleju rzepakowego. Ceny tego surowca na rynku światowym były na tyle niskie, iż krajowym przetwórcom bardziej opłacał się import surowego oleju rzepakowego niż nasion rzepaku.

W 1999 r., w porównaniu z rokiem poprzednim, wyniki handlu zagranicznego w sektorze oleistych uległy znaczącej poprawie. Nastąpił bowiem wzrost eksportu nie tylko nasion rzepaku (z 84 tys. ton w 1998 r. do 335 tys. ton w 1999 r.), lecz również śrut rzepakowych (z 179 do 251 tys. ton), a także wyrobów gotowych przemysłu tłuszczowego (oleju rzepakowego — z 9 do 31 tys. ton i margaryn z 30 do 37 tys. ton), przy obniżeniu importu większości surowców i produktów oleistych (np. oleju sojowego z 131 do 77 tys. ton, oleju słonecznikowego z 59 do 34 tys. ton, oleju palmowego z 55 do 41 tys. ton oraz śrut sojowych z 982 do 854 tys. ton). Jednakże saldo obrotów w dalszym ciągu pozostało ujemne i wyniosło około 195 mln USD wobec 403 mln USD w 1998 roku.

Ceny i opłacalność uprawy rzepaku

Ponieważ rynek rzepaku nie podlega interwencji ze strony państwa, tzn. państwo nie określa ceny interwencyjnej i nie prowadzi skupu interwencyjnego, jego ceny wyznaczają relacje podaży i popytu. W latach 90. na skutek malejącej podaży rzepaku na rynku krajowym, przy jednoczesnym rosnącym zapotrzebowaniu przetwórstwa na ten surowiec, ceny skupu rzepaku charakteryzowały się rosnącą dynamiką. Mimo rosnących cen skupu rzepaku relacje cen rzepak – pszenica układały się poniżej 2 (relacje cen 2 : 1 można przyjmować jako graniczne). Wyjątkiem był 1994 r., w którym w wyniku dalszego istotnego wzrostu cen skupu rzepaku — przy mało znaczącym wzroście cen skupu pszenicy w tym czasie (i obniżeniu jej plonów) — ceny rzepaku były 2,5-krotnie wyższe od cen pszenicy. Wystąpiła wówczas wyraźna poprawa opłacalności uprawy rzepaku w porównaniu z pszenicą, co skutkowało wzrostem jego zasiewów pod zbiory 1995 r. do ponad 600 tys. ha.

Tabela 5

Przeciętne ceny skupu rzepaku i pszenicy [w zł/t] — *Average prices of rapeseed and wheat*

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Cena rzepaku <i>Price of rapeseed</i>	122,3	144,7	233,0	382,8	617,3	566,8	854,5	865,4	895,9	642,8
Cena pszenicy <i>Price of wheat</i>	80,7	78,7	163,2	239,9	248,0	353,6	571,9	508,5	468,3	430,1*
Relacje cen rzepak : pszenica <i>Price ratio of rapeseed to wheat</i>	1,52	1,84	1,43	1,60	2,49	1,60	1,49	1,70	1,91	1,49

* Cena skupu pszenicy bez dopłaty — *Price of procurement wheat – without additional charge*

Źródło: Dane GUS i obliczenia własne

Source: Data Central Statistical Office and Authors Estimates

W ciągu ostatnich dziesięciu lat spadek cen skupu rzepaku nastąpił dwukrotnie: w 1995 i 1999 roku. W 1999 r. średnie ceny skupu rzepaku (o nieokreślonym standardzie jakościowym) wyniosły 625,1 zł/t i były aż o 28,2% niższe niż w roku poprzednim, zaś pszenicy (bez uwzględnienia dopłat) były tylko o około 8% niższe. W rezultacie relacje cen rzepak – pszenica w 1999 r. kształtowały się na poziomie 1,49 : 1, wobec 1,91 : 1 w roku poprzednim i 1,70 : 1 dwa lata wstecz. Relacje te uległyby dalszemu pogorszeniu, gdyby w cenie pszenicy uwzględniono dopłaty, które po ubiegłorocznych żniwach otrzymywali producenci zbóż. Tak znaczącego potaniaenia i pogorszenia opłacalności produkcji rzepaku w stosunku do zbóż nie notowano od początku lat 90. Na spadek cen wpłynęła m.in. nadprodukcja rzepaku i załamanie się cen tego surowca na rynku światowym, jak również słabsza kondycja finansowa krajowych zakładów olejarskich.

W 1999 r. krajowa cena skupu rzepaku (przeliczona na dolary według oficjalnego kursu NBP) wyniosła 162 USD/t i była o 21% niższa niż cena światowa. W 1998 r. różnice te wynosiły 13%, a w 1997 tylko 6%. Jednocześnie cena skupu rzepaku wyrażona w dolarach była o 15% niższa od ceny w polskim eksporcie tego surowca. Różnica 28 USD/t (około 134 zł/t) między ceną na rynku krajowym a ceną w eksporcie powodowała, że eksport rzepaku po ubiegłorocznych zbiorach był wyjątkowo opłacalny.

Tabela 6

Ceny nasion rzepaku (w USD/t) — *Prices of rapeseed (in USD/t)*

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Rzepak, Europe, "00", CIF, Hmb <i>Rapeseed, Europe, "00", CIF, Hmb</i>	205	199	210	241	293	287	301	281	294	204
Cena w polskim eksporcie <i>Price in Polish exports</i>	212	201	187	215	242	266	278	252	276	190
Cena skupu <i>Price of procurement</i>	129	137	171	211	272	234	317	264	256	162

* Ceny w III kwartale 1999 r. — *Prices in 3-rd quarter 1999.*Źródło: Dane GUS i Oil World — *Source: Data Central Statistical Office and Oil World*

Prognoza produkcji rzepaku w 2000 r. i w perspektywie najbliższych lat

Znaczące pogorszenie opłacalności produkcji rzepaku w stosunku do zbóż spowodowało jesienią 1999 r. spadek zainteresowania rolników uprawą rzepaku ozimego. Zasiano go na powierzchni około 365 tys. ha, wobec 460 tys. ha w roku poprzednim. Z tych samych względów niższe też były zasiewy rzepaku jarego. Według wstępnego szacunku rzepak (ozimy i jary) pod zbiory 2000 r. zasiano na powierzchni około 430 tys. ha, tj. o ponad 20% mniejszej niż pod zbiory 1999 roku.

Plony rzepaku w 2000 r., z uwagi na trwającą niemalże od połowy kwietnia do połowy maja suszę, przy sygnalizowanym w wielu województwach nieco niższym zużyciu środków plonotwórczych pod tę uprawę (w związku ze znaczącym pogorszeniem kondycji ekonomicznej gospodarstw rolnych), mogą nie przekroczyć nawet 2,0 t/ha. W porównaniu z 1999 r. uległyby dalszej, 4% redukcji (w 1999 r. spadek plonów w porównaniu do roku poprzedniego wyniósł około 12%).

Redukcja powierzchni uprawy, jak i plonów spowoduje, że tegoroczne zbiory rzepaku wyniosą nie więcej niż 850 tys. ton, a więc zmniejszą się w odniesieniu do roku poprzedniego niemalże o jedną czwartą. Przy tym poziomie produkcji wystąpi niedobór rzepaku na rynku krajowym i Polska ponownie stanie się importerem netto tego surowca. Zakłady przemysłu tłuszczowego będą miały trudności z pozyskaniem rzepaku i dlatego też jego ceny wzrosną.

Z wstępnych informacji wynika, że po nowych zbiorach producenci za 1 tonę rzepaku standaryzowanego (oczyszczony i osuszony) otrzymają około 750–850 zł, a za rzepak surowy (wprost z kombajnu) o 50–100 zł mniej. Szacuje się, że średnio ważona cena skupu rzepaku (standaryzowanego i niestandaryzowanego) w III kwartale 2000 r. wyniesie około 750–800 zł/t, tj. będzie o 20–30% wyższa w porównaniu z tym samym okresem 1999 roku. Przy przewidywanych w tym

czasie cenach skupu pszenicy bez dopłaty w wysokości 440–450 zł/t, tj. tylko o 4–6% wyższych niż w roku poprzednim, nastąpi poprawa relacji cen rzepak – pszenica z 1,47 : 1 w III kwartale 1999 r. do 1,74 : 1 w III kwartale 2000 r., co zapewne będzie zachęcać producentów do zwiększenia areалу upraw rzepaku ozimego pod zbiory roku następnego.

Polska dysponując dobrymi odmianami rzepaku i długą tradycją produkcji powinna być poważnym producentem i eksporterem nasion rzepaku, śruty rzepakowej oraz produktów gotowych przemysłu tłuszczowego. Dobre perspektywy dla uprawy rzepaku stanowi wysoki popyt krajowego przemysłu tłuszczowego. Mimo, że bezpośrednie spożycie tłuszczów roślinnych (na poziomie gospodarstw domowych) w Polsce zbliżyło się do stanu nasycenia, to jednak rozwój przetwórstwa wtórnego tłuszczów roślinnych w innych gałęziach przemysłu spożywczego i gastronomii stanowi szansę na wzrost krajowego popytu na tę grupę artykułów i tym samym na rzepak. Ponadto w związku z rosnącym światowym popytem i spożyciem produktów oleistych można sądzić, że koniunktura dla eksportu rzepaku i produktów jego przerobu będzie się kształtować korzystnie w nadchodzących latach. Polska może zostać ponownie znaczącym eksporterem tego surowca. Eksport nasion rzepaku w najbliższych latach może osiągnąć wielkość 400–500 tys. ton rocznie. W tym celu należy ustabilizować jego produkcję na poziomie nie niższym niż 1,5 mln ton, przy rozszerzeniu powierzchni upraw do 600 tys. ha i wroście plonów do 2,5 t/ha.

Rozszerzenie upraw rzepaku w Polsce jest i będzie zależne od opłacalności jego produkcji w stosunku do zbóż. Ponieważ w obecnej sytuacji budżetowej państwa nie jest możliwe wprowadzenie (tak jak dla zbóż) gwarantowanych przez państwo cen minimalnych i dopłat, dlatego też należy przede wszystkim:

- utrzymać dofinansowanie z budżetu hodowli nowych odmian rzepaku (plantatorzy czekają na odmiany o wyższej mrozoodporności i plenności),
- utrzymać kredyty preferencyjne na zakup środków produkcji oraz skup i przechowywanie rzepaku,
- rozbudować infrastrukturę rynku (m.in. poprzez utworzenie giełd terminowych),
- zwiększyć powiązania producentów z zakładami przemysłu olejarskiego poprzez zawieranie długoletnich umów kontraktacyjnych, uwzględniających zwiększenie areалу rzepaku,
- reaktywować działalność związku plantatorów roślin oleistych, jako przedstawiciela producentów w negocjacjach z przemysłem.